

شکل دهی به هویت ملی در ایران

انگاره وطن برگرفته از تخیل مکان در

اندیشه‌های اسلام و ایران باستان

علی مظفری

ترجمه

علی رفاهی

www.ketab.ir

سرشناسه	: مظفری، علی، ۱۳۳۸- Ali Mozaffari
عنوان و نام پدیدآور	: شکل‌دهی به هویت ملی در ایران: انگاره وطن برگرفته از تخیل مکان در اندیشه‌های اسلام و ایران باستان/ علی مظفری، مترجم علی رفاهی.
مشخصات نشر	: تهران: شیرازه کتاب ما، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	: ۳۳۵ص: ۲۱/۵۵۱۴/۵ س.م.
فروست	: مجموعه جامعه و سیاست: ۱۶.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۷۴۸۹-۶۰-۶
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: عنوان اصلی: Forming National Identity in Iran The Idea of Homeland Derived from Ancient Persian and Islamic Imaginations of Place, 2014
عنوان دیگر	: انگاره وطن برگرفته از تخیل مکان در اندیشه‌های اسلام و ایران باستان.
موضوع	: اسلام و فرهنگ—ایران—Islam and Culture—Iran
موضوع	: ملی گرایی—ایران—Nationalism—Iran
موضوع	: ایران—تمدن—Iran—Civilization
شناسه افزوده	: رفاهی، علی، ۱۳۳۸—مترجم
رده بندی کنگره	: DSR۶۵
رده بندی دیویی	: ۷۶۱۱۹۷۵

شکل‌دهی به هویت ملی در ایران

انگاره وطن برگرفته از تخیل مکان در

اندیشه‌های اسلام و ایران باستان

نویسنده: علی مظفری

مترجم: علی رفاهی

انتشارات: شیرازه کتاب ما

چاپ: دیجیتال نقش

تیراژ: ۳۳۰ نسخه

چاپ دوم: شهریور ۱۴۰۱

حق چاپ و نشر محفوظ است.

تهران، صندوق پستی: ۱۱۱-۱۳۱۴۵

تلفن: ۸۸۹۵۲۲۹۷ فکس: ۸۸۹۵۱۶۹۱

همراه: ۰۹۳۶-۹۵۰۰۱۸۲

سایت: www.shirazehketab.com

www.ketab.ir

فهرست مطالب

- ۷ یادداشت دبیر مجموعه
- ۱۱ سپاس و تقدیر
- ۱۳ فصل اول: مقدمه

بخش اول

دو الگوی وسیع مکانی

- ۵۹ فصل دوم: تخت جمشید و نقشبندی‌های وطنی: یک تجسم جمعی پیشاسلامی
- ۱۰۳ فصل سوم: تکرین ذهنیت مشترک شیعه
- فصل چهارم: میان‌برده: پیامدهای جریان‌های هویتی پیشاسلامی و شیعی برای
- ۱۴۵ نقشبندی وطن

بخش دوم

ایرانی کیست؟ رؤیاهای رهایی‌بخش وطنی و هویتی

- فصل پنجم: ظهور رؤیای شاهنشاهی / امپراتوری: موزه ایران باستان، وطن و
- دولت ملت ۱۳۱۶-۱۳۵۷ ۱۷۵

فصل ششم: پس از رؤیای امپراتوری: رؤیایی معنوی در موزه دوران اسلامی

۱۳۸۷-۱۳۷۵ ۲۳۱

فصل هفتم: نقش‌بندی‌های ایدئولوژیک: وطن و تنش‌هایش در موزه ملی ایران... ۲۸۳

فصل هشتم: نتیجه‌گیری ۳۰۵

فهرست منابع ۳۱۳

فهرست اعلام ۳۳۱

یادداشت دیر مجموعه

جایگزین شدن نظم سیاسی جهانی متکی بر امپراتوری‌ها توسط نظمی متکی بر دولت‌ملت‌ها طی روندی چهارصدساله به‌وقوع پیوست. آغاز آن، با سرزدن جنبش‌های اصلاح‌گری دینی در قرن شانزدهم میلادی همراه بود و پایانش، مستلزم دو جنگ جهانی و اوج‌گیری جنبش‌های استقلال‌طلبی و ضد استعماری. ایران، همچون یک موجودیت سرزمینی دیرپا و یک فرهنگ کهن با یک سابقه طولانی در همزیستی اقوام مختلف، هم در آغاز این بحران سعی و تلاشی توأم با موفقیت به معنای تأسیس دولتی ایرانی و تثبیت و تحکیم موجودیتش انجام داد و هم در پایان راه. طرفه آنکه در هر دوی این برهه‌ها، سعی و تلاش‌های نامبرده در تناظر با همه سعی و تلاش‌های جهانی دیگری بود که آنها نیز با هدف تحت فرمان آوردن مردم و سرزمین‌هایی که ادعای حاکمیت بر آنها را داشتند صورت پذیرفتند.

می‌دانیم که ایجاد همسانی میان دین حکمرانان و مردمانی که تحت حاکمیت آنان به‌سر می‌بردند، نطفه اولین بحران‌ها را در نظم سیاسی متکی بر امپراتوری‌ها کاشت و در قرن شانزدهم میلادی به جنبش‌هایی دامن زد که اکنون از آنها با عنوان جنبش‌های اصلاح‌گری دینی نام برده می‌شود. جنبش‌هایی که گاه خود حکام پایه‌گذار آن بودند همچون مورد جدایی کلیسای انگلستان از کلیسای کاتولیک و گاه حکام از بروز آن برای کسب استقلال بیشتر در سرزمین‌های تحت حاکمیت‌شان بهره می‌بردند. همچون پشتیبانی‌های برخی شاهزاده‌نشینان آلمان و

سوئیس از انواع و اقسام جنبش‌هایی که تحت عناوین متفاوتی همچون کالونیسیم و پروتستانتیسم در همین دوره در اروپا سر زدند و همگی به نوعی اقتدار پاپ را زیر سؤال می‌بردند. این تحركات در سویی به جنگ‌های بی‌پایانی میان امپراتوری‌های اروپایی دامن زدند که تنها قریب به یک سده بعد و با امضای قرارداد صلح وستفالی در سال ۱۶۴۸ تا حدی فرونشستند. و در سوی دیگر به تلاش امپراتوری عثمانی برای تحکیم اقتدارش از طریق ادعای برپایی یک امپراطوری اسلامی.

هم تأکید و تکیه شاه اسماعیل، بنیانگذار سلسله صفویه بر تشیع همچون دین رسمی کشور، یعنی دین مشترک میان دولت و ملت در همین دوره در تناظر با انواع تلاش‌های همتایان اروپایی بود برای تقویت یک دین ملی و هم تبعات این تأکید که علاوه بر تنش‌های دیرپای داخلی به یک رشته طولانی از جنگ و جدل‌ها میان ایران و عثمانی میدان داد که نهایتاً بیش از یک قرن بعد با امضای عهدنامه زهاب یا قصرشیرین در سال ۱۶۳۹ میلادی وارد یک دوره آرامش یکصد ساله شد.

دورانی که به پایان حیات امپراتوری‌ها انجامید نیز بار دیگر ایران را در موقعیت دشوار حفاظت از استقلال و تمامیت ارضی‌اش قرار داد به همان صورت که بسیاری از کشورهای اروپایی نیز با چنین دشواری‌هایی روبرو شدند. رویارویی نهایی امپراتوری‌ها با هدف ترسیم مجدد نقشه قلمروهای‌شان هم فرصتی بود برای مستعمرات، اقوام و انواع و اقسام ساختارهای سیاسی کم و بیش مستقل در سراسر جهان برای برکشیدن خود در مقام دولت‌های مستقل و هم تهدیدی برای دولت‌های مستقر که ممکن بود در این رویارویی استقلال یا تمامیت ارضی یا بخشی از این هر دو را از کف بدهند. گفتمان‌های ناظر بر قدمت تاریخی، تمدن‌سازی، فرهنگ در گسترده‌ترین معنای آن، همه و همه در سرتاسر جهان به‌کار گرفته شدند تا از میزان آن تهدیدات کاسته شود و همزمان، آن فرصت‌ها از دست نروند.

تا آنجا که این وقایع به ایران مربوط می‌شود به‌روشنی می‌توان دید که هم اهتمام مشروطه‌خواهان کشور در ایجاد پیوندی مستحکم‌تر میان پادشاه و مردم و سرزمین از طریق تأسیس مجلس شورا، هم تکاپوی نخبگان کشور در بازیابی جلوه‌های تمدنی ایران باستان و هم کوشش سیاستمداران برای گسترش زبان

فارسی همچون محملی برای پیوند فرهنگی مردم، همه و همه در راستای کاهش همان تهدیدها به‌شمار می‌روند.

اکنون بدان صورت که در این کتاب توضیح داده شده است، این تلاش و تکاپوها در دو دوره نامبرده به تبیین دو انگاره از «وطن» انجامیدند که یکی برگرفته از تحیل مکان در اندیشه اسلامی یا دقیق‌تر بگوییم از اندیشه تشیع است و دیگری برگرفته از اندیشه ایران باستان و هر دو، مؤید شکل‌دهی به هویت ملی در ایران. هویت‌هایی که به گفته نویسنده کتاب در همزیستی با یکدیگر بوده‌اند و اغلب در هر دو سطح عام و رسمی یکدیگر را تقویت کرده‌اند. با اینهمه همانطور که در این کتاب از طریق ساخت و سپس بازسازی موزه ملی ایران توضیح داده می‌شود، در تاریخ معاصر ایران دوبار تلاش بی‌حاصلی انجام شد برای رسیدن به درکی یکپارچه از وطن که فقط بر پایه یکی از این دو انگاره استوار باشد. نتیجه آنکه ملت و دولت‌های بی‌دریی از یافتن یا پدید آوردن یک زمینه مشترک برای این دو انگاره بازماندند و خود و وطن نیز همچون مفهومی ناپایدار و مبهم باقی ماند.

مراد ثقفی